

חינוך בלתי פורמלי בירושלים המזרחית - מחקר צרכים והמלצות

עריכת המחקר וכתיבה: ד"ר סמירה עליאן ושאדה קשקושי

עריכת הדוח: נעה דגוני, עו"ד אשרת מימון

יולי 2020

מחקר זה נעשה עבור עמותת "עיר עמים ע"ר", במסגרת פרויקט מעקב שנערך בשיתוף עם ארגון העובדים מען, אחר יישום החלטת הממשלה 3790 ל"צמצום פערים חברתיים, כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים"

תוכן עניינים

3	I הקדמה ואופן ביצוע המחקר
4	II תוצאות המחקר
4	1. אופן קבלת ההחלטות לגבי תכני החינוך הבלתי פורמלי
5	2. אופן בחירת התכניות
6	3. אופן בחירת התלמידים לתכניות
7	4. התניית תכניות מבוקשות בלימוד תכנית החינוך הישראלית
8	5. תכני התכניות השונות והתאמתן
12	6. המדריכים ואיכות ההדרכה
13	8. צורך באספקת ארוחות במהלך הפעילויות
14	9. צורך בתגמול תקציבי נוסף על פעילויות במרחב בית הספר
14	10. צורך בהתאמת תכניות לתלמידים עם צרכים מיוחדים, ובהכשרות ייחודיות למדריכים
14	11. מחסור בתשתיות ובמבנים ומתקנים ציבוריים
17	III סיכום ממצאי המחקר והמלצות

I הקדמה ואופן ביצוע המחקר

החלטת הממשלה 3790 ל"צמצום פערים חברתיים כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים" שהתקבלה ביום 13/5/2018 קובעת השקעה חברתית-כלכלית בירושלים המזרחית ותקציבה מגיע לכ-2.1 מיליארד ש"ח למשך 5 שנים. ההחלטה כוללת שישה תחומי פעולה עיקריים – חינוך והשכלה גבוהה; כלכלה ותעסוקה; תחבורה; שיפור השירות לאזרח ואיכות חיים (תשתיות פנאי ותשתיות מים וביוב); בריאות; ורישום מקרקעין (עיר עמים 2019, רבעון 2).

הסכום המוקצה לתחום החינוך הבלתי פורמלי בהחלטת הממשלה עומד על כ-206 מיליון ש"ח במהלך שנות החומש, והוא מהווה כמעט מחצית מהסכום הכולל המיועד להשקעה בתחום החינוך בהחלטת הממשלה. ההשקעות בתחום מחולקות בין יעדים מגוונים – תכניות העשרה במהלך ולאחר שעות הלימודים בבתי הספר, ארגוני נוער, מרכזי למידה, חוגים ועוד.

דוח זה נכתב בעקבות מחקר שהתמקד בתכניות ובהקצאת התקציבים שמועברים לחינוך הבלתי פורמלי במזרח ירושלים על פי פרק החינוך בהחלטה 3790, ומטרתו המרכזית היא לבחון מהם הצרכים במזרח ירושלים בתחום החינוך הבלתי פורמלי, והאם ניתן להם מענה במסגרת יישומה של החלטת הממשלה.

השאלות במחקר הופנו לגורמים שונים המעורבים בחינוך הבלתי פורמלי כמו מנהלים, ועדי הורים, מנהלי מתנ"סים (מנהלים קהילתיים), מדריכים ועוד. השאלות התמקדו בתכניות המופעלות, האם הן מותאמות ומופעלות בהתאם לצרכים העולים מהשטח, והאם הן נותנות להם מענה מספק וטוב.

המחקר השתמש בגישה האיכותנית לאיסוף הנתונים וניתוחם, במהלכו נערכו 26 ראיונות עומק מובנים עם גורמים שונים כפי שיתואר בהמשך. הראיונות נערכו על ידי החוקרת הראשית ד"ר סמירה עליאן ושתי עוזרות המחקר גב' שאדה קשקוש וגב' רהף אלסעד, תוך הקפדה על אופן העברה מותאם וסטנדרטי לצורך הבטחת מהימנות בין המראיינות.

המראיינים והשאלות הקיפו את מזרח ירושלים מצפונה, מכפר עקב, ועד דרומה, שכונת בית צפאפא. כל המראיינים קיבלו הסבר אודות מטרת המחקר והארגון מזמין המחקר. כל המשתתפים הביעו הסכמה להשתתף במחקר, טענו שאין להם מה להסתיר, וכי חשוב להם להציג את המציאות כפי שהיא.

המראיינים כללו 12 מנהלים ומנהלות של בתי ספר מאזורים שונים במזרח ירושלים: חמישה בתי ספר יסודיים, חמישה בתי ספר שש-שנתיים (חטיבת ביניים ותיכון) ושני בתי ספר לחינוך מיוחד לכל הגילאים. עשרה מתוך בתי הספר היו בתי ספר רשמיים ושני בתי ספר היו מוכרים שאינם רשמיים. ארבעה מתוך בתי הספר היו בתי ספר לבנים בלבד, שלושה בתי ספר לבנות בלבד, וחמישה בתי ספר מעורבים, בנים ובנות ביחד. שבעה מבתי הספר הם בתי ספר שמפעילים את התכנית הלימודים הפלסטינית "תווג'יה", שלושה בתי ספר שמפעילים את תכנית הלימודים הישראלית (בגרות), ושני בתי ספר מעורבים שמפעילים את שתי התכניות – התווג'יה הפלסטינית והבגרות הישראלית.

לצורך קבלת תמונת מצב מייצגת וכוללת יותר התקיימו **שני ראיונות נוספים: ראיון אחד עם בכיר מטעם משרד החינוך וראיון נוסף עם בכיר מטעם עיריית ירושלים**, שניהם קשורים לחינוך הבלתי פורמלי.

המחקר כלל גם ראיונות עם שישה מנהלי מתנ"סים² בשש שכונות במזרח ירושלים. הראיונות עם מנהלי המתנ"סים חשפו בפנינו את הפעילויות שלהם ואת מעורבותם בחינוך הבלתי פורמלי בשכונות השונות.

עוד התקיימו ראיונות עומק עם שישה ראשי ועדי ההורים במזרח ירושלים, ששיקפו נקודות מבט נוספות אודות המתרחש בחינוך הבלתי פורמלי במזרח ירושלים, שהיו שונות והשלימו את התמונה.

II תוצאות המחקר

1. אופן קבלת ההחלטות לגבי תכני החינוך הבלתי פורמלי

רוב המשתתפים (24 מתוך 26) ציינו שהם לא מכירים את החלטת הממשלה 3790 בשמה, ואף לא שמעו עליה. אותם משתתפים מכירים את התכנית כנראה כתכנית החומש של החינוך הערבי והם כן 'מרגישים' את זרימת התקציבים בתחום למזרח ירושלים. רוב המנהלים³ שהשתתפו במחקר (11, 92%) טענו שאין להם היכרות מעמיקה עם החלטה 3790, אך קיימת אצלם היכרות כללית עם תכנית החומש מטבע עבודתם. מנהל אחד (8%) ציין שהיה ביום אוריינטציה מטעם מנהלת חינוך של עיריית ירושלים (מנח"י), שבמהלכו הוא שמע על התכנית, אך ההסבר שהוא קיבל היה אודות תכנית חומש כללית ולא על ההחלטה הספציפית 3790.

תחושת המרואיינים הייתה שמשרד החינוך מזרים תכניות ותקציבים, אך נמנע מלשתף אותם בקבלת החלטות לגבי תכנים והם לא שותפים בקבלת ההחלטות של תכניות החינוך הבלתי פורמליות.

נמצא כי להורים בשלב זה יש ידע כללי ושטחי בלבד אודות התכניות. רוב נציגי ועד ההורים (4, 66.6%) ציינו שאינם יודעים מיהם הגורמים המעורבים, פרט למנהלי בתי הספר.

"אני מרגיש שאנחנו כוועד הורים כמעט ולא מעורבים בכל הנושא של הלימודים הבלתי פורמליים. הרבה פעמים הידע שיש לנו הוא ידע שאנחנו שומעים מהילדים שלנו אודות התכניות. אין לנו מעורבות כלל", אמר אחד מראשי וועד ההורים.

[2] במזרח ירושלים יש שמונה מתנ"סים, כאשר מתנ"ס אחד בשכונת אל-עיסאוייה נשרף לפני זמן מה ומאז הוא לא פועל. למרות השימוש שלנו במילה "מתנ"סים" במחקר הנוכחי חשוב להבהיר, שתוצאות המחקר הראו ששימוש במילה מתנ"סים (בערבית المرکز الجماهيري) קיים במזרח ירושלים רק בעת שיח פורמלי עם גורמים מטעם הרשויות (למשל בעת התכתבויות בין מנהלי המתנ"סים עם גורמים מטעם משרדי המדינה השונים). לעומת זאת, בשיח היומיומי והצורה שבה המתנ"סים מציגים את עצמם מול תושבי מזרח ירושלים לא קיים שימוש במילה "מתנ"סים- المرکز الجماهيري" אלא יש שימוש במילים אחרות לצורך הצגת אותו גוף. כך שמנהלי המתנ"סים שרואיינו ציינו את המילים הבאות לצורך ציון הגוף אותם הם מנהלים: המועצה המנהלית (المجلس الإداري), המועדון השכונתי (النادي الأهلي), ואילו השאר השתמשו במילה המרכז (المركز).

[3] ההתייחסות למנהלים בגוף זכר לצורך מניעתה של חשיפת זהות.

2. אופן בחירת התכניות

רוב המשתתפים במחקר לא הצליחו לענות על השאלה מדוע בתי ספר מסוימים מקבלים תכניות רבות ובתי ספר אחרים לא, איך זה מתבצע, ומהם השיקולים שנקלטים בחשבון.

לדברי כל המנהלים (12, 100%), המפקח על החינוך הבלתי פורמלי הוא זה שמחליט מה כל בית ספר יקבל ואילו תכניות לאשר.

לדברי הגורם הבכיר מטעם משרד החינוך, המשרד אינו מבדיל בין בתי הספר, ויש חשיבות מרבית שיתקיימו פעילויות בכל בתי הספר לטובת התלמידים. לדבריו, אין הבדלים בין בתי הספר מבחינת כמות הפעילויות ואיכותן, משרד החינוך דואג שיהיו פעילויות לפי בחירת בית הספר, ומשרד החינוך דואג להביא פעילויות אלו וליישמן לפי דרישות המנהלים. לדבריו, משרד החינוך מקבל את הבחירה של המנהלים באשר לתכניות בהן הם מעוניינים לבית הספר שלהם, והוא דואג שפעילויות אלו ייושמו. על פיו, תקציבים של תכנית חוג לכל ילד שמתקיימת בבתי הספר היסודיים בלבד מועברים באמצעות המתנ"סים שיש בשכונה, ופעילויות אחרות מתוקצבות באמצעות העברת התקציב דרך מפעילים חיצונים המקיימים את הפעילות.

עוד לדברי הגורם הבכיר ממשרד החינוך, זוהי זכות העומדת לתלמידים ולכן המנהלים חייבים לקבל את הפעילויות בתוך בית הספר, ועומדת למנהלים רק הזכות לבחור אילו מהפעילויות להכניס לבתי הספר תוך התאמה לצרכי התלמידים. הבחירה של המנהלים נעשית מתוך סל התכניות הקיים שמשרד החינוך בחר והציע להם. תפקידם של המנהלים הוא להחליט כאמור ולבחור 30%-40% מהתלמידים בתוך בית הספר כמשתתפים בתכניות.

כל המנהלים (12, 100%) ציינו שהם בוחרים את התכניות על בסיס סל תכניות מוכן, שממנו הם בוחרים את התכניות הרלוונטיות לבית הספר, וכי הבחירה מתבצעת על בסיס מקום פנוי – כל הקודם זוכה.

רוב המנהלים (8, 67%) ציינו שאין להם מידע מסודר אודות התכניות השונות ושהידע שיש להם הוא שטחי מאוד. שלושה מנהלים (25%) ציינו במחקר שהם היו ביריד שבו הציגו את התכניות השונות, אך הצגת התכניות הייתה שטחית ולא מעמיקה.

אחד המנהלים ציין בראיון כי "הצגת התכניות השונות ותכנית העבודה הינה שטחית ולא מעמיקה. לעתים קרובות אני שומע אודות תכניות מוצלחות ממנהלים אחרים ואז מגיש בקשה לשם קבלת אותן תכניות. אם לא הייתי מחפש מול מנהלים אחרים לא הייתי שומע אודות התכניות".

כל מנהלי המתנ"סים העלו תמונה של חוסר מעורבות בקבלת החלטות ובחירת התכניות (6, 100%). לטענתם, הם לא מהווים גורם מרכזי בקבלת ההחלטות אלא רק נוטלים חלק בביצוע. חלקם (4, 66.6%) ציינו שאינם יודעים על בסיס מה המנהלים בוחרים את אותן תכניות.

רוב מנהלי המתנ"סים (4, 66.6%) ציינו שהם רואים את חוסר המעורבות וחוסר שיתוף הפעולה בין מנהלי בתי ספר, לבין ועד ההורים, לבין האחראים מטעם משרד החינוך ומנח"י, כמחסום המונע הצלחת התכניות.

כל אנשי ועדי ההורים (6, 100%) העלו טענות לפיהן אין הם מעורבים באופן ניכר או משמעותי בתהליך קבלת ההחלטות והביצוע של התכניות. שלושה מנציגי ועדי ההורים (50%) ציינו שישנן יוזמות ושיתופי פעולה עם בתי הספר במקרים שבהם יש השלכות של התכניות על הפן הלימודי, או במידה שיש התנגשות עם ערכים חברתיים חשובים להם (כדוגמת כבוד המשפחה, הפרדה מגדרית, הגנה ביטחונית על הילדים). לדבריהם, מעורבות זו מתרחשת לעתים רחוקות ובמקרים נקודתיים בלבד. דוגמא למעורבות ההורים היא

למשל כשנדרשת נסיעה רחוקה, כשיש פעילות או חוג במקום רחוק. ההורים נדרשים לדאוג להסעה קבועה ולוודא שהתנאים הפיזיים של המקום בטוחים. דוגמא נוספת היא התערבות ההורים במקרה של מעורבות בין המינים בחוגים מסוימים, כמו שחייה. נציגי ועדי ההורים תיארו התערבות והתנגדות לעירוב בין המינים כשהם מדגישים את החשיבות של הפרדה בין המינים בעת הפעילות:

"אנחנו כהורים כמעט לא מעורבים בתכניות הבלתי פורמליות. אף אחד לא פונה אלינו ומבקש את המעורבות. עם זאת, לפעמים יש מקרים שאנחנו רואים אותם כחשובים ואפילו חמורים מאוד שדורשים את המעורבות שלנו. למשל היה הנושא של בחירת בריכה. בהתחלה בית הספר התקשה למצוא בריכה שבה יש הפרדה בשעות חוג השחייה ורצה לקיים את החוג בבריכה מעורבת. עלינו זה לא היה מקובל בכלל, זה נוגד את הערכים שלנו. לשם סידור העניין עבדנו אנחנו כוועד הורים וחיפשנו רבות עד שמצאנו בריכה שעונה על הסטנדרטים שלנו".

המחקר חשף שכל המשתתפים במחקר הנוכחי, המנהלים, ועדי ההורים ומנהלי המתנ"סים, היו מעוניינים להיות חלק מתהליך קבלת ההחלטות שמשרד החינוך מחיל עליהם, וגם להוות חלק פעיל בכל מה שמתרחש בתוך בתי הספר שלהם.

כך למשל אחד ממנהלי המתנ"סים ציין: "יש לנו צורך אישי במעורבות גבוהה יותר, ושהחוגים יהיו בתוך המתנ"סים. כמו כן, יש לנו צורך להיות מעורבים בקביעת התכנים של התכניות השונות, במתן הכשרות. אם זה מתקיים התכניות יהיו מוצלחות ומותאמות יותר בעיני". דבריו של מנהל המתנ"ס משקפים את הצורך של מנהלי המתנ"סים להיות מעורבים ויותר נגישים לסוגיות חינוכיות, אך במציאות בחברה הערבית בכלל ובמזרח ירושלים בפרט, הפעילויות שמתקיימות בתוך המתנ"סים לא נתפסות כפעילויות לימודיות משמעותיות, אלא יותר כבילוי. מחקרים שונים בחברה הערבית (כדוגמת עליאן, 2012; 1995 Yair & Khatab)⁴ מעידים שתלמידים ערבים לא תופסים קיומה של למידה משמעותית במתנ"סים, אלא כשהיא מתרחשת רק בתוך כותלי בית הספר.

3. אופן בחירת התלמידים לתכניות

כאמור לעיל, התכניות אינן מיועדות לכל התלמידים בתוך בתי הספר, ומשתתפים בהן כ- 30%-40% מהתלמידים, שנבחרים אליהן סלקטיבית על ידי המנהלים והצוות החינוכי.

מספר מנהלים ציינו שישנן תכניות המיועדות לתלמידים החזקים (למשל תכנית רובוטיקה) ותכניות המיועדות לתלמידים עם בעיות התנהגות, שמטרתן לצמצם נשירה בבתי הספר (למשל גלישה). שתי תכניות אלו, רובוטיקה וגלישה, נחשבות יוקרתיות, ולכן רוב המנהלים נאבקים לקבלן, אך הן לא מתקיימות בכל בתי הספר. התכניות המתקיימות ברוב בתי הספר הן במסגרת תכנית חוג לכל ילד שהעלות שלה יחסית נמוכה.

המנהלים הדגישו שהסלקטיביות בבחירת התלמידים לתכניות נועדה לטובת התלמידים (12, 100%). לעומתם, רוב מנהלי המתנ"סים (5, 83.3%) מוצאים חוסר שוויון בבחירת התלמידים, ושלעתים קרובות בתי הספר בוחרים בתלמידים החזקים לצורך מתן תדמית טובה לאותו בית ספר.

[4 עליאן, סמירה. (2012) למידה טובה ומשמעותית: חוויות למידה חיוביות של בוגרים פלסטינים-ישראלים, דפים 35 עמ' 441-761 Yair, Gad and Nabil Khatab (1995) Changing of the Guards: Teacher-Student Interaction in the Intifada, Sociology of Education, Vol. 68, No. 2 (Apr., 1995), pp. 99-115

בחירת תלמידים חזקים לצורך השתתפות בתכניות עלתה גם על ידי ארבעה אנשים (66.6%) מטעם ועד ההורים, אך הם דווקא הצדיקו זאת, כי הם רואים בחינוך הבלתי פורמלי גם כמיועד לתת חיזוק לתלמידים החזקים.

ממצאים אלה מראים לדעתנו כי יש צורך בהרחבת התכניות גם לתלמידים חלשים יותר. לחינוך הבלתי פורמלי יש פוטנציאל לשמש ככלי משמעותי לצמצום פערים חברתיים-כלכליים – דרך סיפוק הזדמנויות הצלחה חלופיות לתלמידים המתקשים בחינוך הפורמלי, לימוד מיומנויות רכות שאינן נלמדות במסגרתו, יצירת קשרים חברתיים וחיזוק העצמי. לכן חשוב להרחיב את ההסברה בעניין ולהרחיב את מעגל המשתתפים למעבר לתלמידים החזקים.

ממצא עיקרי נוסף שעלה מהמחקר הוא הדרישה של משרד החינוך לנוכחות של כ-80% לפחות מהרשומים בחוג. לדברי שמונה ממנהלי בתי הספר (66.6%) כל חוג מכיל כ-20-15 תלמידים. משרד החינוך מתנה את קיום אותם חוגים בהמשך הנוכחות. אם לא מגיעים לאחוז נוכחות נדרש זה החוגים נסגרים.

"מצב זה מוביל אותנו לעתים קרובות לנסות לגייס תלמידים שלא דווקא מעוניינים בתכניות או שהתכניות מתאימות להם כי אם לא נצליח להגיע לאחוז נוכחות מסוים החוג פשוט מתבטל, לפעמים יש חוגים שעלולים להתבטל בגלל תלמיד אחד".

וכך, כאשר המנהלים התבקשו לבחור את התכניות מסל התכניות הקיים במשרד החינוך, הם בחרו מראש את התכניות שהאמינו שהן המתאימות ביותר לתלמידיהם. אך לאחר שתכניות אלו מתמלאות, הם נאלצים לרשום תלמידים מסוימים לתכניות אחרות כדי לעמוד בתנאי הנוכחות בכל חוג. וכך, חלק מהמנהלים (5%), ציינו שנבחרו תכניות שבעיניהם לא היו משמעותיות לבית הספר ולתלמידים.

נושא זה עלה גם מטעם מנהלי מתנ"סים. כל מנהלי המתנ"סים (6, 100%) ציינו שהתשלום המועבר להם בגין הפעלת התכניות מותנה באחוז התלמידים המשתתפים בתכנית. אם מדובר באחוז משתתפים נמוך, זה עלול להוביל לתשלום נמוך יותר. עוד עלה משני מנהלי מתנ"סים (33.3%) שאילו זה הוביל למצב שבו הם נאלצים לשלם מתקציב המתנ"ס האישי לצורך המשך חוגים שבהם אחוז הנוכחות נמוך.

כדאי לבחון את המשכו של חוג לא רק לפי אחוז הנוכחים הקבוע בו. ייתכן והוא נותן מענה ממוקד אך מצוין למספר תלמידים נמוך יותר ותוכנו חיובי וראוי להיוותר בכל זאת. גם ביטול חוגים או פעילויות קבועות זמן קצר לאחר שהחלו, וללא הסבר והתרעה מתאימים, פוגעים באמון ההורים והתלמידים ועלולים לפגוע בתהליך החינוכי והלימודי שהפעילויות נועדו לקדם.

4. התניית תכניות מבוקשות בלימוד תכנית החינוך הישראלית

כשמתתפי המחקר נשאלו על תכנית הברגות הישראלית, השפה העברית והמדיניות הישראלית לגבי מזרח ירושלים, רובם חששו לענות על סוגיות אלו והעדיפו לא להיכנס לנושא. אף היו מקרים רבים שבהם הם ביקשו לא להיכנס לסוגיות פוליטיות על מנת לא להסתבך. שלושה מנהלים (25%) ציינו שגורמים אחרים מטעם מנח"י והעירייה מתנים תכניות בהכנסת אולפני עברית לבית הספר ואילו שניים מהמנהלים (17%) שללו טענה זו. שאר המנהלים (7, 58%) לא הסכימו להיכנס לשאלה זאת והעדיפו לא לענות.

עם זאת, הממצאים העלו העדפה למתן תכניות יותר מוצלחות ומבוקשות בחינוך הבלתי פורמלי, כמו רבוטיקה ותעשיית ידע, לבתי ספר המקיימים את תכנית הלימודים הישראלית. אמנם, הגורם הבכיר מטעם

משרד החינוך טען בראיון שאין העדפה לתלמידים מהבגרות הישראלית על פני תלמידים מתכנית התווג'יהי ושהקצאה לתכניות מתבצעת באופן שוויוני, אך לדבריהם של מחצית מהמנהלים (6, 50%), כאשר מתקיימת תכנית ישראלית בבית הספר הם מקבלים יותר תכניות בחינוך הבלתי פורמלי שיש אליהן ביקוש, מאשר בתי ספר שאינם מלמדים את תכנית הלימודים הישראלית. לדברי אחד המנהלים "קיימת העדפה לבתי ספר שיש בהם תכנית הבגרות הישראלית על פני תכנית התווג'יהי בקבלת התכניות המוצלחות יותר ושקיים לגביהן ביקוש".

נקודה זו הולמת ממצא שמצאנו בקרב מנהל באחד מבתי הספר שמלמד את התכנית הפלסטינית 'התווג'יהי': בשנה הראשונה של הלימודים הבלתי פורמליים הייתה בבית ספרו תכנית מוצלחת. מייד עם תום שנת הלימודים הוא הגיש בקשה כדי שבית ספרו יקבל את התכנית גם בשנה שאחריה, אך הבקשה שלו נענתה בסירוב והתנו את קבלתה של אותה תכנית בהכנסת תכנית הלימודים הישראלית.

מנהל נוסף ציין: "הייתה לי תכנית מוצלחת בבית הספר ותלמידים השתתפו בה ומייד עם תום השנה ביקשנו את התכנית שוב אך הם סירבו לבקשה שלנו, ודרשו ממני להכניס את תכנית הלימודים הישראלית לבית הספר על מנת לקבל את התכניות שאנו מבקשים".

מנהל אחר של בית ספר עם תכנית לימודים ישראלית ציין שהבחירה של הכנסת התכנית הישראלית לאותו בית הספר הייתה בין היתר לאור המשאבים שהכנסת התכנית הישראלית מציעה: "הכנסת תכנית הלימודים הישראלית לבית הספר שלנו באה בעיקר לאור המשאבים המשמעותיים שהכנסת תכנית זו מביאה איתה. אם לא היינו מכניסים את התכנית הישראלית חלק ניכר מהתכניות לא היו בבית הספר. גם התכניות הבלתי פורמליות קיימות אצלנו בזכות התכנית הישראלית".

5. תכני התכניות השונות והתאמתן

התכניות שמוצעות על ידי משרד החינוך הן רבות, ובכל בתי הספר של החינוך הרשמי ושל החינוך המוכר לא רשמי מתקיימות פעילויות של חינוך בלתי פורמלי. כאמור קודם, על המנהלים לבחור לתלמידים שלהם מהתכניות המוצעות. הבחירה של הפעילויות נעשית על ידי המנהל, שלעתים קרובות מתייעץ גם עם מספר אנשים מהצוות החינוכי והמנהלי שלו.

לדברי כל המנהלים (12, 100%), התכניות בבתי הספר שלהם מתקיימות מזה שנתיים.

המנהלים סיווגו את התכניות לפי קטגוריות של תכניות לימודיות, תכניות פנאי, ותכניות מנהיגות והדרכה. תוצאות המחקר הצביעו על ריבוי של **תכניות פנאי**. בין תכניות הפנאי המתקיימות בבתי הספר: צילום, שפים צעירים, יצירה, שחמט, כדורסל, כדורגל, זומבה, דבקה, חקלאות, איפור קולנועי, טקוואנדו, ועוד.

שתי תכניות דומיננטיות שבלטו במיוחד במסגרת תכניות הפנאי, והתקיימו לדברי המנהלים בבתי ספרם (6 מנהלים) לשביעות רצונם הרבה, היו **גלישה והרפתקאות**. שתי תכניות אלו מתקיימות מחוץ לבית הספר, באזורי טבע או ים. המטרה העיקרית של התכניות היא מניעת נשירת תלמידים מבית הספר והן מיועדות בעיקר לתלמידים בעלי קשיי התנהגות. רוב המנהלים המקיימים את התכניות האלו בבתי ספרם הצביעו על שביעות רצון מהתכניות, ואמרו שיש להן השפעה חיובית על התלמידים. לדבריהם יש ביקוש רב לתכניות אלו ותלמידים לא נושרים מבית הספר מכיון שהם רוצים ומעוניינים להשתתף בהן. בנוסף, הם הדגישו כי התכניות מאפשרות לתלמידי מזרח ירושלים לצאת ו"להתפרק", במיוחד כשאין להם מסגרות חברתיות ומקומות בילוי בתוך השכונה.

לדברי הגורם הבכיר מטעם משרד החינוך, מכיוון שחלק מהתכניות, כדוגמת גלישה, שחייה, רובוטיקה ועוד, הן בעלות עלויות גבוהות, לא ניתן לקיימן בכל בתי הספר, ולכן הן מתקיימות רק בבתי ספר המוגדרים על ידי משרד החינוך "כבתי ספר אדומים", היינו, בעלי אחוז נשירה גבוה עם הישגים נמוכים של תלמידים.

לאור הצלחתם הרבה של חוגים אלו, ודווקא לאור המחסור הרב הקיים בפעילויות פנאי מחוץ למערכת זה, ראוי לשקול לחיוב את הרחבתם לבתי ספר רבים נוספים, ואולי אף על פני חוגים אחרים פחות מבוקשים.

עוד פעילות פנאי שמתקיימת מחוץ לבית הספר היא שחייה. פעילות זו מתוארת כפעילות חיובית לתלמידים לדבריהם של המנהלים, אך היא לא מתקיימת בכל בתי הספר. במחקר הנוכחי נמצא שחוג השחייה מתקיים רק בשני בתי ספר מבין 12. מספר מנהלים (4, 33.3%) ציינו שתכנית זו נמצאת לרוב בבתי הספר לבנים בלבד. בבתי הספר של בנות בלבד ובתי ספר מעורבים המנהלים אמורים לקבל אישור של ההורים להשתתף בתכנית, אך לא בכל שכונה ההורים מסכימים שבנותיהם ישתתפו בחוג שחיה אם זה בתי ספר של בנות בלבד ואם זה בתי ספר מעורבים, ואלו אשר מסכימים, מתנים זאת בתנאים מיוחדים, למשל, סגירת הבריכה לבנות בלבד בשעת הפעילות, וזאת בשל התרבות והמנהגים המסורתיים שנהוגים בשכונה.

אחד המנהלים ציין בעניין זה: "חוג שחיה בשכונה הוא דבר רגיש מאוד. עד שקיבלנו את אישורם של כל ההורים שבנותיהם משתתפות בחוג, היינו אמורים לדאוג לשכור את כל מתחם הבריכה בשעות שמתקיים החוג והבנות נמצאות שם. יש איסור מוחלט מטעם ההורים לכניסת בנים למתחם, זה מקשה עלינו מפני שאין לנו בריכת שחיה בשכונה ואנו נאלצים לשלוח אותן לשכונות יהודיות שם מתקיים החוג. אני נאלץ לפעמים להיות בכוננות במהלך כל שעות החוג על מנת לקבל דיווח איך הלך ואם הבנות חזרו בשלום בלי בעיות. זאת משימה קשה ומנהלים אמורים להתמודד גם איתה."

מדברי המנהל עולה כי יש צורך בהתאמה תרבותית של התכניות לצרכים התרבותיים והקודים החברתיים של האוכלוסייה וקיומה של בריכת שחייה מופרדת לבנים ובנות מהווה ביטוי של התאמה זו. חשוב מאוד שפעילויות כמו גלישה, שחייה ועוד שיהיו מיועדים הן לבנים והן לבנות ואם עושים התאמות טרם הכנסת התכניות זה מקדם את השוויון בין המינים.

בין התכניות שסווגו על ידי המנהלים **כתכניות לימוד**, הוזכרו התכניות של רובוטיקה, הבעה, תעשיית ידע, הרופא הצעיר, צופים, ומתמטיקה מתקדמת.

המנהלים ציינו שתכניות המשלבות פנאי ולמידה הן תכניות חשובות עבור התלמידים, והביעו שביעות רצון מקיומן של תכניות מהסוג הזה בבתי הספר, יותר מאלו של פנאי בלבד.

עם זאת, ציינו המנהלים כי היו יותר שבעי רצון, אילו היו משתפים אותם בדרך התנהלות התכניות ואם רכזי העוגן⁵ היו מתוך צוות בתי הספר שלהם.

[5] "מדריכי עוגן" הם כל המדריכים מטעם משרד החינוך העובדים בתחום החינוך הבלתי פורמלי; "רכזי העוגן" הם מטעם משרד החינוך ועיריית ירושלים וחלק חשוב מתפקידם הוא יצירת החיבור בין מערכת החינוך הפורמלי לזו הבלתי פורמלית, וכן פיקוח אחר המדריכים, הערכתם ובחינת התאמתם לתכנית. לדבריו של הגורם הבכיר מטעם העירייה נקודת המבט שלוקחים אותה הכי בחשבון היא זו של רכז העוגן, יותר מאשר מנהל בית הספר."

כפי שצוין לעיל, שיתוף המנהלים בבחירת ויישומה של התכנית המופעלת הנו בעל חשיבות רבה להצלחת התכנית בבית הספר.

כל המנהלים (12, 100%) הסכימו כי תרומה משמעותית של התכניות הבלתי פורמליות היא הזדמנות לפרוק אנרגיה ולמצוא מרחב לשחרור, בפרט כשאין באפשרותם לעשות זאת במקומות אחרים. רבים מהם ציינו ערכים מוספים מסוגים אחרים לתכניות החינוך הבלתי פורמלי והצעות למימוש משופר שלהם, כפי שיפורט להלן. חלק מהמנהלים (9, 75%) כללו את אולפני העברית בתכניות הלימוד וחשבו כי מכיוון שהתכנית מתקיימת במרכזי הלמידה בשעות אחרי הצהריים ולא בשעות הלימודים הרגילות, היא אינה נתפסת כרצינית בעיני התלמידים, אלא כעוד תכנית של פנאי ובידור. גם תובנה זו מדגישה את חשיבות השילוב בין תכנים לימודיים-חינוכיים ובין יסודות פנאי ושחרור המאפיינים את החינוך הבלתי פורמלי.

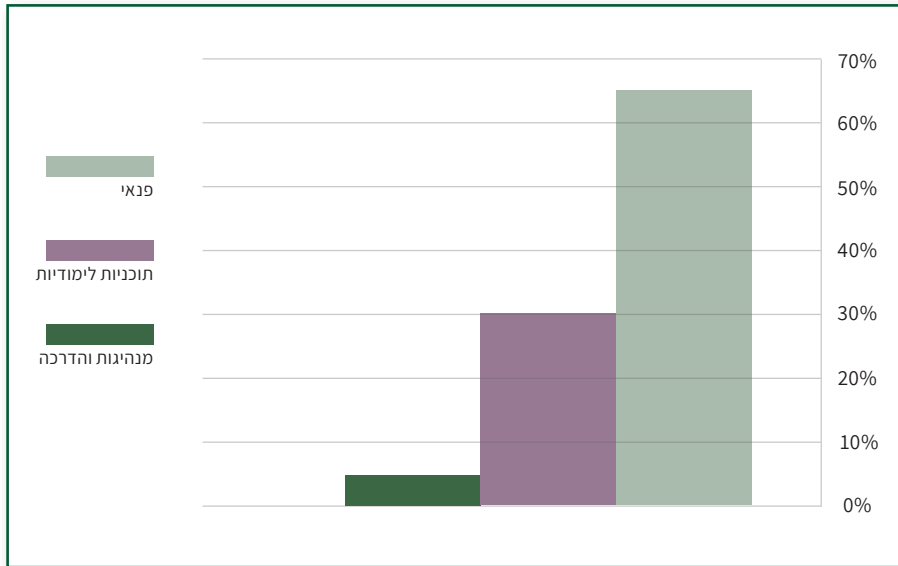
"התלמידים לומדים כל היום מקצועות שונים. לימודים פרונטאליים. מטבע הדברים תלמידים במזרח ירושלים מוצאים קושי רב בשפה העברית ולא אוהבים ללמוד אותה. אותם תלמידים אין להם אפשרות ללכת לחוגים. אין בשכונות שלהם מקומות בילוי, הם כל הזמן כלואים. לבוא ולצפות מהם לרצות ללמוד עוד חומר בשעות אחרי הצהריים אחרי יום לימודים ארוך הינו דבר קשה מאוד. הם מעדיפים חוגים כיפיים שבהם הם יכולים לשחק ולפרוק. גם אם הם הולכים לאולפני עברית, הם לא יהיו רציניים ולא ישמחו ללכת" אמר אחד המנהלים.

לגבי תכניות המוגדרות על ידי המנהלים **כתכניות מנהיגות והדרכה**, מנהל אחד בלבד ציין שיש לו תכניות שמפתחות ומעצימות אצל התלמידים את יכולת המנהיגות. למנהל הזה היה חשוב להזכיר את קיומה של תכנית Debate בבית ספרו, שהיא לדעתו תכנית חשובה ומפתחת אצל התלמידים מאפיינים של מנהיגות ואחריות. לטענתו של המנהל, חשוב שיהיו עוד תכניות מסוג זה בבית הספר, אך לצערו אין במבחר התכניות המוצעות תכניות נוספות שמטרתן להכשיר מנהיגים צעירים במזרח ירושלים.

שני מנהלים נוספים (17%) ציינו שהם רואים בחלק מתכניות הפנאי ככאלה שיכולות לפתח את יכולת המנהיגות של התלמידים, למרות שזו לא המטרה העיקרית של אותן תכניות (למשל הרפתקאות וכדורסל). שאר המנהלים (9, 75%) ציינו שאין להם תכניות שנועדו לצורך פיתוח יכולת המנהיגות של התלמידים ושרוב התכניות שיש להם מטרתן פנאי בלבד.

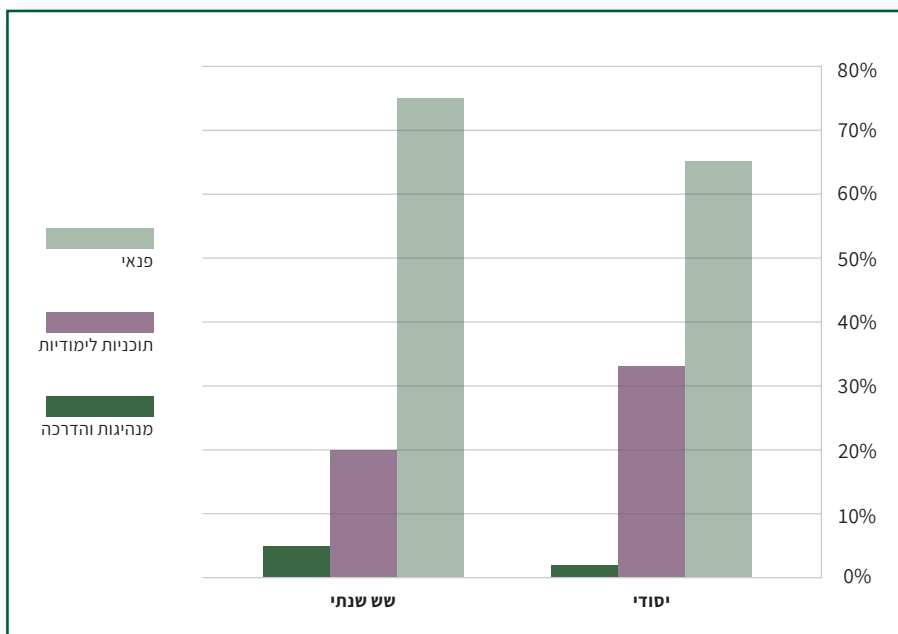

תרשים מספר 1 - סוגי התכניות באחוזים בהתאם לדיווח המנהלים - כללי

ניתן לראות מהתרשים כי 65% מכלל התכניות שמופעלות בבתי הספר המשתתפים במחקר הן תכניות פנאי, 30% הן תכניות לימודיות (מרכזי למידה ואולפני עברית), ו-5% תכניות מנהיגות והדרכה.

תרשים מספר 2 - סוגי התכניות באחוזים בהתאם לדיווח המנהלים - יסודי ושש שנתי

6. המדריכים ואיכות ההדרכה

העובדה שהפיקוח אחר תכניות החינוך הבלתי פורמלי מתבצע בשטח על ידי בית הספר במקום על ידי גופים חיצוניים עלה רבות במחקר על ידי המנהלים. רוב המנהלים (10, 83.3%) ציינו שאנשי הצוות המנהלי (המנהל או הסגן) נשארים בשעות הפעילות הבלתי פורמלית לצורך בקרה נוספת שלהם על התכניות בבית הספר. זאת, על אף שלדברי המנהלים (12, 100%), המפקחים העיקריים הרשמיים על התכניות הם המפקח על החינוך הבלתי פורמלי ורכזי העוגן.

רוב המנהלים (11, 92%) ציינו שהיו מעדיפים שרכזי העוגן יהיו מורים מתוך בית הספר, כי הם מכירים יותר את בתי הספר ובעלי גישה חינוכית. במקרה זה, המנהלים לא יצטרכו גם להישאר לצורך פיקוח ובקרה, מכיוון שהם סומכים על אותו מורה בתפקידו כרכז העוגן (2, 17%). למשל, אחד המנהלים שדרשו שרכז העוגן יהיה מתוך בית הספר ציין: "אנו מכירים אותו וסומכים שהוא מכיר את התלמידים ואת הצרכים שלהם; הוא יותר רציני מפני שהוא מתוך הצוות; והוא מכיר גישות חינוכיות ויודע להגיע לתלמידים מפני שהוא מגיע מתחום החינוך; ואנחנו והורים מכירים וסומכים עליו יותר". לדברי חלק קטן מהמנהלים (3, 25%), בשנה הנוכחית נפתחה בפניהם אפשרות לבחור את רכז העוגן מתוך צוות מורי בית הספר, וזה מקל עליהם.

לדעתנו יש לבחון בקשה זו של המנהלים, אך גם את אפשרות פגיעתה בצורך ברענון, בגיוון, בהבאת שיטות אחרות וחדוש. חשוב שהתלמידים יפגשו גם דעות אחרות, ולא רק את אלה של הצוות החינוכי בבית הספר.

המחקר העלה שבחירת המדריכים לתכניות לא מתבצעת על ידי המנהלים בבית הספר או על ידי מנהלי המתנסים. מדברי הגורם האחראי מעיריית ירושלים עלה שהמדריכים לא נבחרו על ידי העירייה, אלא על ידי החברות המפעילות את התכניות (הספקים). עם זאת קיימת לעירייה הזכות להחליפם או לפטר אותם אם הם לא מתאימים ולא עובדים כנדרש לתכנית. עוד הממצאים העלו, שיש למנהלים את הזכות לבקש מרכזי העוגן להחליף את המדריכים אם הם לא טובים ואם יש עליהם תלונות מצד התלמידים. לדברי רוב המנהלים (10, 83.3%), קיימת אפשרות לבקש החלפת המדריכים במידה והם אינם מרוצים מהם, ובקשה זו נענית במהירות על ידי הגורמים האחראים. עם זאת, שבעה מנהלים ציינו שקיים מחסור משמעותי במדריכים, דבר המונע מתן שירות איכותי גם במקרים שבהם נאלצים להחליף אותם. שני מנהלים (17%) ציינו שלא קיימת אפשרות כלל להחלפת מדריכים לאור המחסור שיש במדריכים.

רוב המנהלים (9, 75%) מתרשמים שחלק ניכר מהמדריכים לא קיבלו הכשרה מספקת. ששה מנהלים (50%) ציינו שלא קיימת גישה חינוכית בקרב המדריכים, מה שמונע מהם התמודדות יעילה עם התלמידים. שני מנהלים (17%) ציינו שהם מרוצים מהמדריכים שיש להם בבית הספר.

לדברי המנהלים, קיים צורך להכשרה יסודית ומקיפה יותר למדריכים (9, 75%) ולהקפדה על פיתוח הצד החינוכי שלהם (6, 50%).

אחד המנהלים אומר "רובם סטודנטים שעברו הכשרה של קורס אחד או שניים וזה לא לגמרי מתאים, הם לא אנשי חינוך, לא תמיד יודעים כיצד להתמודד עם התלמידים. איך לתת לו ליהנות יחד עם הצבת גבולות, לא להיות נוקשים יותר מדי איתם".

מנהל נוסף סיפר "היה לי מקרה שאחת המדריכות לא ידעה כיצד להתמודד עם התלמידים והתפרצה בבכי, אני אמור להכיל גם את התלמידים וגם את המדריכים".

לדברי הגורם הבכיר מטעם משרד החינוך, המדריכים עוברים השתלמויות, אך אלו ניתנות רק לרכזי העוגן, רכזי נוער, מדריכי הצופים ולכל מדריך שהתמנה מטעם המשרד או העירייה. המדריכים החדשים מקבלים 90 שעות השתלמות בשנתם הראשונה ו-30 שעות השתלמות בכל שנה עוקבת. לעומת זאת, לא ניתנת הכשרה למדריכים מטעם ספקים חיצוניים. לכן לדבריו, הבעייתיות וחוסר המקצועיות מאפיינים בעיקר מדריכים מטעם ספקים חיצוניים.

לטענתו של הגורם הבכיר מטעם משרד החינוך, במזרח ירושלים פועלות כ-300 עמותות שמשווקות תכניות בלתי פורמליות לתושבים (לדוגמה מוזיקה, תיאטרון ועוד), אך הן אינן מוכנות לעבוד עם משרד החינוך מטעמים מדיניים פוליטיים. וזה לדבריו מסביר את העובדה שקיים מחסור במדריכים מוכשרים ומקצועיים. במיוחד כאשר לדבריו גם החלטת הממשלה 3790 הוחלה בפתאומיות ללא הכנה מקדימה.

7. צורך בהסעות לבתים בתום הפעילות

כל המנהלים (12, 100%) ציינו את קיומה של בעיה באיסוף הילדים בתום התכניות הבלתי פורמליות, הן כשמדובר בתכניות המתקיימות תוך כותלי בית הספר והן מחוץ להם. התלמידים לא מקבלים הסעות שמחזירות אותם מהפעילויות לבתיהם. בשאלה אודות התכניות שמתקיימות מחוץ לכותלי בית הספר, המנהלים (12, 100%) ציינו שאמנם התלמידים מקבלים הסעות שלוקחות אותם מבית הספר ומחזירות אותם לבית הספר בתום התכנית, אך החזרה מבית הספר לבית הינה עצמאית. בית ספר אחד (8%) ציין שהוא מוציא הסעות מתקציב בית הספר לתלמידים המשתתפים בתכניות ושה מהווה נטל כלכלי משמעותי. המנהלים (12, 100%) ציינו שהדבר מונע מתלמידים שלא גרים בסביבת בית הספר הקרובה או שהוריהם לא יכולים לאסוף אותם מלהשתתף בתכנית. לדברי כל המנהלים האלה (12, 100%), סוגיה זו מונעת מתלמידים המגיעים מרקע סוציו-אקונומי נמוך מלהשתתף בתכניות. כל המנהלים (12, 100%) ציינו שהם פנו מספר פעמים לעירייה לצורך סיפוק הסעה אך העירייה דחתה את הבקשה שלהם. כל אנשי ועד ההורים (6, 100%) ציינו את עניין העדר ההסעות הביתה כבעיה עיקרית המונעת ממספר תלמידים להשתתף ומהווה מחסום מול תכניות מוצלחות.

גם מנהלי בית הספר של החינוך המיוחד ציינו את הקושי וכי קיימת חשיבות מיוחדת להסעות למען התלמידים עם הצרכים המיוחדים. עד היום, לדברי המנהלים, ההתמודדות עם נושא ההסעות הייתה על ידי מתן הסעות מתקציב בית הספר או על ידי שינוי יום הלימודים, כך שהכניסו את התכניות הבלתי פורמליות בזמן הלימודים הפורמליים. שינוי זה צמצם אמנם את אחוז נשירת התלמידים מצד אחד, אך מצד שני יצר עומס ולחץ אדיר בזמן הלימודים הפורמליים על התלמידים ועל הצוות, במיוחד לאור מחסור בכיתות.

8. צורך באספקת ארוחות במהלך הפעילויות

בנוסף להסעות, חשף המחקר צורך באספקת ארוחות (קלות או חמות) לתלמידים המשתתפים בחוגים אחר הצהריים.

לדברי כל המנהלים (12, 100%), משרד החינוך לא מממן ארוחות לתלמידים המשתתפים בתכניות, דבר המקשה על חלק גדול מהתלמידים להישאר בבית הספר לצורך השתתפות בתכניות. התלמידים רעבים ומספר גדול מהם נושר לכן מהתכניות. אחד המנהלים ציין במחקר שהוא מממן אוכל לתלמידים מתרומות (לא מנה חמה, אלא כריכים פשוטים). מחצית מהמנהלים (6, 50%) ציינו שקבלת מנה לאחר יום הלימודים

יכולה להוות גורם משמעותי שיעלה את המוטיבציה של התלמידים להשתתף בתכניות ותקטין את אחוז הנשירה מהן.

אחד המנהלים טען כי מצב זה מונע מתלמידים מרקע סוציו-אקונומי נמוך מלהשתתף בתכניות.

אחד המנהלים ציין כי "מדובר בגיל גדול יחסית, התלמידים עצמאיים הולכים וקונים אוכל וזה לא מתאפשר לכל התלמידים. זה קורה במיוחד כאשר התכניות לא בבתי הספר ואז אי אפשר למנוע מהתלמידים לקנות בזמן ההפסקה שלהם. היו מקרים שהמדריכים לא יכלו לראות את התלמידים שאין להם כסף מסתכלים על תלמידים אחרים שאוכלים וקנו להם מכספים הפרטוי".

9. צורך בתגמול תקציבי נוסף על פעילויות במרחב בית הספר

על פי המחקר, מרבית התכניות (כ-90% מהתכניות שמתקיימות בבתי הספר שהשתתפו במחקר) מתקיימות במרחב בית הספר אחרי יום הלימודים. לדברי הגורם הבכיר מטעם משרד החינוך, אם התכניות היו מתקיימות במתנ"סים חלק גדול מהתושבים לא היו שולחים את הילדים שלהם לתכניות. באשר לתכניות בבתי הספר, חלק מהמנהלים (10, 83.3%) התייחסו אליהן כתכניות שמחייבות אותם להישאר בבית הספר על מנת לספק ביטחון אישי לתלמידים ולצורך שמירה על רכוש בית הספר. המנהלים ציינו כי הם נדרשים לממן פיקוח ובטחון לתלמידים, וחלק מהמנהלים ציינו כי זה מכיוון שאינם סומכים על מדריכי העוגן שישמרו על התלמידים.

ממצאי המחקר העלו גם שקיימת עלות כספית נוספת לבתי הספר בשל הפעלת התכנית במרחב שלהם. חמישה מנהלי בתי ספר (42%) ציינו שלעתים קרובות הפעלת תכניות בלתי פורמליות גובה גם מתקציב בית הספר. כך למשל צילום דפים, חשמל, ניקיון, עליהם אין החזר. תקציב זה מקשה על המנהלים להמשיך תכניות אלה לטווח ארוך.

10. צורך בהתאמת תכניות לתלמידים עם צרכים מיוחדים, ובהכשרות ייחודיות למדריכים

לדברי המנהלים בחינוך המיוחד (2, 100%), קיים צורך בתכניות מותאמות לצרכי התלמידים - תלמידים עם לקויות למידה, אוטיזם, לקויות ראייה, מוגבלות שכלית, בעיות התנהגות ומוגבלות נפשית. יש גם צורך במדריכים בעלי הכשרה הולמת והיכרות עם שיטות מיוחדות שמתאימות לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים. מדריכים שעובדים בבתי ספר רגילים ומעבירים תכניות בחינוך הבלתי פורמלי שם לא יכולים לדבריהם להביא את אותן תכניות לתלמידים אלו ללא התאמה.

המנהלים גם טענו שאין התחשבות בצרכים המיוחדים של התלמידים לחינוך המיוחד גם מבחינה תקציבית וכי הם מקבלים תקציבים כמו של תלמידים בחינוך הרגיל. טענה זו מקבלת חיזוק בדבריו של אחד האחראים מטעם העירייה, שציין שבעת חלוקת תקציבי התכניות אין העדפה לבתי ספר בחינוך המיוחד.

11. מחסור בתשתיות ובמבנים ומתקנים ציבוריים

כל מנהלי בתי הספר (12, 100%) העלו את קיומה של בעיה בתשתיות בתי הספר שאינן מותאמות לצרכי הפעילות הבלתי פורמלית. למשל חדרים קטנים, העדר קיומם של מגרשי ספורט, מחסור באולמות סגורים,

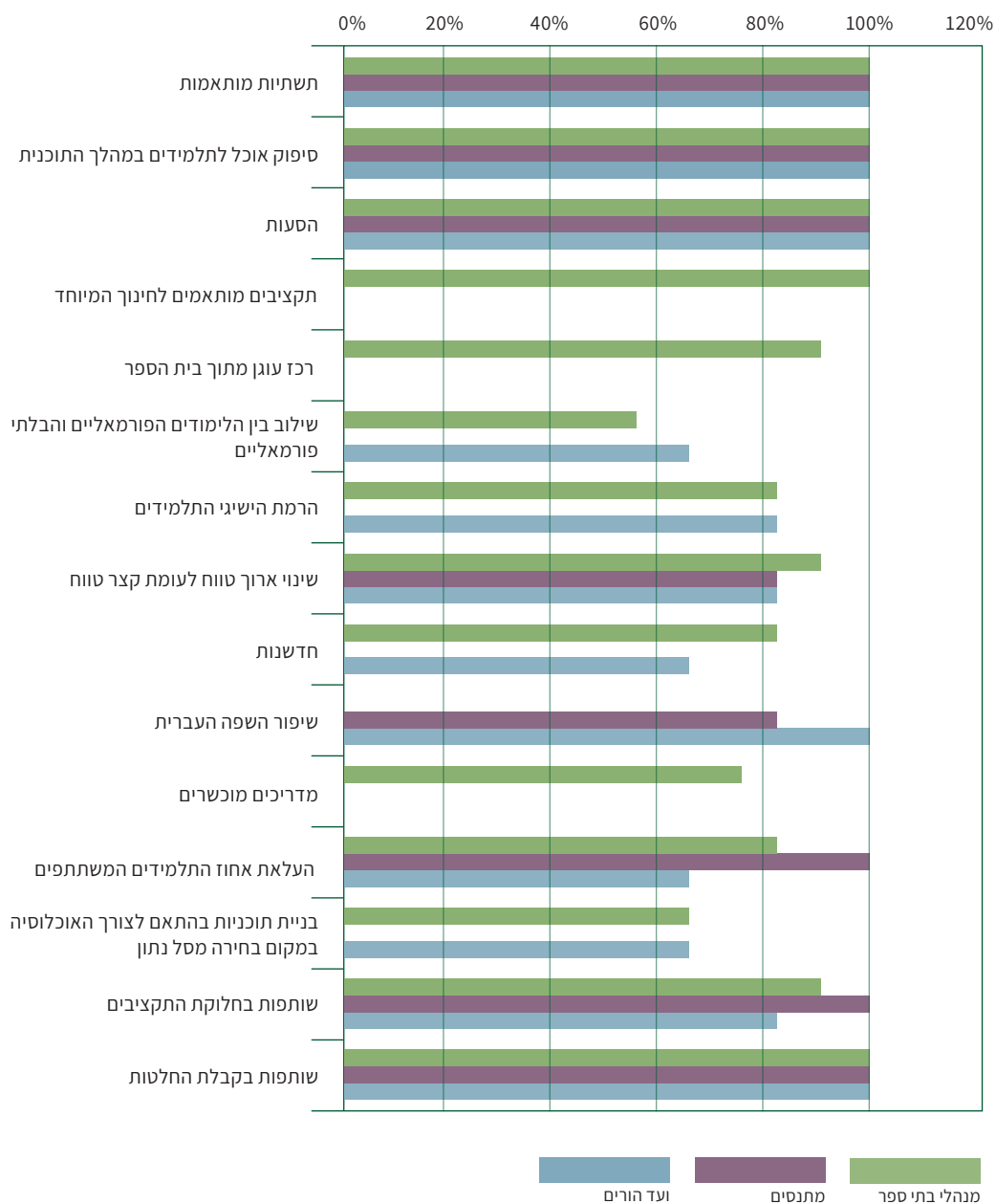
ועוד. מצב זה מונע מבתי-הספר להכניס תכניות שמצריכות מרחב גדול, או מאלץ אותם לבטל מפגשים במסגרת התכנית במידה ותנאי מזג האוויר לא מתאימים (למשל מפגשים שמתקיימים בחצר בית הספר בזמן גשם או שרב).

כל נציגי ועד ההורים (6, 100%) ציינו גם שקיימת חשיבות רבה לתשתיות, ושנקודה זו מהווה בעיה מרכזית בפני הצלחת התכניות. כך למשל ציין אחד מהם: "ברוב בתי הספר אין מגרשים טובים, גם בשכונות עצמן אין, הכיתות קטנות מאוד ולכן קשה להפעיל את התכניות באופן מוצלח. זה עוד יותר גרוע עם שינויים משמעותיים במזג האוויר, במיוחד בחורף, שאז נאלצים לערוך את הפעילויות בתוך כיתות קטנות. זה גם מגביל את מפעילי התכנית כך שהפעלת התכניות אינה מוצלחת באופן מלא וגם פחות כיף לתלמידים כשהם נמצאים בחדר קטן וצפוף".

מנהלי המתנ"סים (5, 83.3%) מסכימים גם הם עם חשיבות צורך זה "אנחנו כמנהלי מתנ"סים רואים בעיה רצינית בתשתיות, לא רק בבתי ספר אלא גם אצלנו במתנ"סים עצמם. יש צורך רציני בשיפור התנאים הפיזיים של המתנ"סים עצמם" אמר אחד ממנהלי המתנ"סים.

תרשים מספר 3 - צרכי החינוך הבלתי פורמלי על פי קבוצות המשתתפים במחקר⁶

[6] במקרה של אי התייחסות אחד הגופים לצורך מסוים, אחוז הצורך מופיע כאפס. אין בכך כדי לציין מתן מענה מלא בעיני אותו גוף.

III סיכום ממצאי המחקר והמלצות

המחקר שערכנו הקיף כאמור ראינות עומק שהתקיימו עם הגורמים הרלוונטיים השונים, והם מנהלי בתי הספר מכל מזרח ירושלים, לרבות מהשכונות מעבר לגדר, מבתי ספר רשמיים, מוכרים, יסודיים, תיכוניים, ומיוחדים, נפרדים לבנים ולבנות ומעורבים, מרביתם מפעילי תכנית התווגי'הי וחלקם מפעילי בגרות בלבד או בנוסף, וכן עם מנהלי מתנ"סים, בכירים ממשרד החינוך ומעיריית ירושלים, וראשי ועדי הורים.

התרשמנו כי קיימת פעילות חינוך בלתי פורמלי רבה, וכי אכן בשנתיים האחרונות ניכרת הגברת הפעילות ומחויבות רבה יותר של משרד החינוך ושל העירייה לתכניות אלו ולתקציב להן, ועל כך אנחנו מברכות.

פעילות רבה זו ניכרת גם על רקע המחסור הקיים בתשתיות בחינוך הפורמלי דווקא, ובתשתיות פיסיות למימוש ולביצוע התכניות. לאור מחסור זה, גם המנהלים וגם נציגי ההורים הציגו את הצורך הרב בתכניות לשיפור ההישגים של התלמידים ולמניעת נשירה מבתי הספר, ובתכניות "המכשירות את ילדיהם לעולם המתקדם ולשוק העבודה".

לצד הבנת צרכים אלו לאור המחסור הקשה הקיים, אנחנו מאמינות כי קיימת חשיבות רבה להמשך קיומו של החינוך הבלתי פורמלי במהותו, וביצוע התאמות נדרשות מעטות תוך אי פגיעה בייחודו ובהבדל בינו לבין חינוך פורמלי.

מתוך המחקר וכפי שפורט, להלן המלצותינו:

1. ראוי להגביר את שיתופם של מנהלי בתי הספר וההורים בקבלת החלטות לגבי התכנים של תכניות החינוך הבלתי פורמליות.
2. יש להגביר באופן ניכר את מעורבות ההורים בתוכן של התכניות ובהתאמות התרבותיות והחברתיות הנדרשות להן.
3. יש להגביר את המעורבות ושיתוף הפעולה בין מנהלי בתי ספר לוועד ההורים, ולאחראים מטעם משרד החינוך ומנח"י, עיריית ירושלים.
4. כדאי לשקול קיום תכניות על פי הצורך הספציפי של כל בית ספר, ולאפשר גם לבתי הספר לבנות תכניות שמותאמות להם באופן ספציפי.
5. נדרשת הצגת התכניות בפני מנהלי בתי הספר באופן מעמיק ומפורט בטרם בחירתם.
6. השיקולים של משרד החינוך ושל העירייה בבחירת התכניות וחלוקתן לבתי הספר צריכים להיות גלויים ושקופים.
7. יש להרחיב את מספר התלמידים המשתתפים בתכניות החינוך הבלתי פורמלי. בשנתיים הקרובות יש לשאוף להעלאת מספר התלמידים המשתתפים בתכניות ל-50% לפחות מכלל התלמידים במערכת החינוך במזרח ירושלים.
8. נדרשים קריטריונים גלויים ושקופים לבחירת התלמידים לתכניות, כדי להגביר את מתן ההזדמנויות השווה, כדי לאפשר גם לתלמידים חלשים להשתתף, וכדי להקפיד על בחירה על פי צרכי הילדים ולא לשם תדמית בית הספר.

9. ראוי לשקול את קיומם של חוגים לא רק על פי אחוז נוכחות נדרש, ולאפשר מגוון של חוגים ראויים גם על פי קריטריונים איכותיים נוספים.
10. ראוי לתקצב חוגים לא רק על פי אחוז התלמידים המשתתפים, אלא בעיקר על פי קריטריונים איכותיים נוספים כתרומתם לטווח אורך, פיתוח מנהיגות במסגרתן, וכיו"ב.
11. אסור להתנות את חלוקתן של תכניות מוצלחות באימוצה של התכנית הישראלית. רובם המוחלט של התלמידים לומדים לתווג'יהי, ולימודים אלו גם תואמים את תרבותה של הקהילה המזרח ירושלמית. התניית מתן תכניות מוצלחות יותר באימוץ התכנית הישראלית, פוגעת בבתי הספר ובתדמית החינוך הבלתי פורמלי.
12. ראוי להרחיב את היקפן של תכניות בעלות הצלחה רחבה, כגלישה, הרפתקאות, ושחיה, המתקיימות מחוץ למרחב היומיומי, על אף עלותן. גם לאור המחסור בפעילות פנאי ובמבני ציבור מחוץ למערכת החינוך הבלתי פורמלי. חשוב גם שתכניות אלו יופעלו לטווח ארוך ולא קצר.
13. חוג שחיה – ראוי שיורחב בשנתיים הקרובים לפחות למחצית מבתי הספר הקיימים. חוג השחיה גם דורש התאמה תרבותית קרובה ועדינה, בתיאום עם ההורים, באופן שיאפשר גם את השתתפותן של בנות בחוג.
14. לימודי העברית מתאימים יותר למסגרת החינוך הפורמלי ויש להגביר משמעותית את היקפם שם. במסגרת החינוך הבלתי פורמלי, אפשר לקדם את לימודי העברית באופן חווייתי מותאם, אך גם זאת לא על חשבון הקצאת שעות הלימוד הנדרשות במסגרת הפורמלית.
15. חשוב להגביר תכניות מנהיגות והדרכה איכותיות, כדוגמת תכנית Debate. על אף הקושי הפוליטי מדיני, חינוך בלתי פורמלי חייב להציע גם תכניות מנהיגות להעצמת הדור הצעיר במזרח ירושלים, נערים ונערות, באופן בלתי תלוי, ביקורתי, חופשי, פתוח ויצירתי. לפיתוח זהות אישית, חברתית ופוליטית.
16. יש צורך בהרחבת החינוך הבלתי פורמלי גם לתכניות של הכשרה טכנולוגית, לימוד מקצועות הייטק, תכנות וכו'.
17. כדאי לשקול את מינויים שלרכזי העוגן מצוות בתי הספר, אך מבלי לפגוע ברענון והגיוון הנדרשים.
18. יש לתגמל את בתי הספר על הפעילויות המתבצעות במרחב בית הספר, כפיקוח, שמירה, ניקיון, צילום דפים, ששמל וכיו"ב.
19. יש להגביר את הפיקוח על מדריכים מטעם ספקים חיצוניים, וכן לקיים הכשרות והשתלמויות גם למדריכים אלו.
20. כדאי להעמיק ולבחון עוד את אפשרות מתן תכניות גם באמצעות עמותות אזרחיות איכותיות רבות הקיימות במזרח ירושלים, ובמידת הצורך לבחון מתן מענה יצירתי לקושי בפעילות עם משרד החינוך ועיריית ירושלים.
21. תכניות חינוך בלתי פורמלי צריכות לכלול הסעות לתלמידים.

22. תכניות חינוך בלתי פורמלי צריכות לכלול תקצוב לארוחה ולהזנה.
23. יש צורך בתכניות מותאמות לצרכי תלמידים עם מוגבלות, ובהכשרה הולמת וייחודית למדריכים לעבודה עם תלמידים אלו. יש גם לתקצב תכניות אלו באופן מותאם לצרכים הייחודיים.
24. המשך קיומו של החינוך הבלתי פורמלי והרחבתו תלוי גם בשיפור התשתיות ההכרחי במזרח ירושלים. חייבים להמשיך ולהשקיע משאבים רבים במתן מענה למחסור הגדול במגרשי ספורט, אולמות פעילות סגורים, בריכות, ומקומות בילוי בשעות פנאי.

מחקר זה נערך במימון האיחוד האירופאי.
תכניו הם באחריות בלעדית של עורכות המחקר ולא בהכרח משקפים
את עמדת האיחוד האירופאי.

בעקבות החלטת הממשלה מס' 3790 לצמצום פערים חברתיים כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים, שהתקבלה במאי 2018, החלה עיר עמים במעקב אחר יישומה. החל מינואר 2020, מתבצע פרויקט המעקב - מוניטורינג על ידי עיר עמים וארגון העובדים מען יחד. מוזמנים לעיין כאן בדוחות המעקב הרבעוניים.

עיר עמים היא עמותה ישראלית בלתי-מפלגתית העוסקת במורכבות החיים בירושלים בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. העמותה פועלת למען יציבות, שוויון ועתיד פוליטי מוסכם בירושלים.

טלפון 02-6222858 | פקס 02 6233696 | www.ir-amim.org.il | noa@ir-amim.org.il

עיר עמים מודה לארגונים, המדינות והא/נשים התומכים בפעילותה למען עתיד מוסכם והוגן לירושלים. עיקר המימון מקורו בישויות מדיניות זרות, שפרטיהן מופיעים באתר האינטרנט של רשם העמותות. לתמיכה בעיר עמים לחצו כאן.

ארגון העובדים מען הוא ארגון עובדים כללי המאגד עובדים בישראל. בנוסף מאגד הארגון עובדים פלסטינים העובדים עבור מעסיקים ישראלים באזורי תעשייה שבשטחי ההתנחלויות. מזה עשרים שנה מפעיל הארגון סניף בירושלים המזרחית המסייע לתושבים למצות את זכויותיהם הסוציאליות, ופועל לקידום תעסוקת נשים הוגנת.

